

LIBRIS

Pr. Théodore Papanicolaou

AGORA  
1

Viziunea morții  
în lumina  
Sfinților Părinți ai Bisericii

*Eseu de spiritualitate ortodoxă*

doxologia



AGORA

1

CUPRINS

Pr. Théodore Papanicolaou

PREFAȚĂ.....	9
MULȚUMIRI.....	11
ABREVIĂRI.....	12
<b>VIZIUNEA MORȚII ÎN LUMINA</b>	13
<b>SFINȚILOR PĂRINȚI AI BISERICII</b>	13
<i>Eseu de spiritualitate ortodoxă</i>	15
Capitolul 1 - CONCEPȚIILE PĂGANE ȘI FILOSOFICE	15
DESPRE MOARTE.....	18
I. Mitul morții.....	18
II. Religia Olimpului.....	19
III. Filozofii din Antichitate.....	21
IV. Filozofii moderni.....	23
Capitolul 2 - MOARTEA PĂTRUNDE ÎN LUME.....	26
I. Viața în	29
Tipărită cu binecuvântarea	29
Înaltpreasfințitului	32
<b>TEOFAN</b>	37
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei	40
II. Istoria Călugărului.....	43
III. Hotărârea și jurământul.....	48
IV. Moartea.....	51
V. Moartea: un fenomen universal.....	55
VI. De ce Dumnezeu a îngăduit moartea?.....	57
VII. Lupta sufletului.....	59
VIII. Ultimul drum.....	59
IX. Moartea ca	59
Editura Doxologia	59

Iași, 2016





## CUPRINS

PREFAȚĂ.....	9
MULȚUMIRI.....	11
ABREVIERI .....	12
INTRODUCERE .....	13
Taina Morții.....	13
Taina înțelepciunii dumnezeiești.....	15
Capitolul 1 - CONCEPȚIILE PĂGÂNE ȘI FILOSOFICE DESPRE MOARTE .....	18
I. Mitul orfic.....	18
II. Religia Olimpului .....	19
III. Filosofii din Antichitate.....	21
IV. Filosofii moderni.....	23
Capitolul 2 - MOARTEA PĂTRUNDE ÎN LUME .....	26
I. Viața în rai.....	29
II. Istoria Căderii și a primelor revolte .....	32
III. Hotărârea și judecata dumnezeiască.....	37
IV. Moartea sufletească.....	40
V. Moartea trupească.....	43
VI. Moartea: un fenomen universal .....	48
VII. De ce Dumnezeu a îngăduit moartea?.....	51
VIII. Lupta sufletului .....	55
IX. Ultimul drum.....	57
X. Moartea ca binefacere .....	59

XI. Moartea suprimă mândria .....	62
XII. Descompunerea trupului este o binefacere.....	63
<b>Capitolul 3 – DUMNEZEIASCA NĂDEJDE .....</b>	<b>66</b>
I. Prin om moartea, și tot prin Om învierea.....	68
II. Independența absolută a Mântuitorului .....	71
III. Calea către cer s-a deschis.....	73
IV. Moartea este nimicită .....	74
V. Începuturile Învierii.....	77
VI. Pentru noi toți și în locul nostru a murit Hristos.....	79
VII. El a fost răstignit acolo unde a stăpânit moartea .....	83
VIII. Prin moarte, noi am devenit nemuritori .....	85
IX. Biruința continuă în iad.....	88
<b>Capitolul 4 - LITURGHIA PASCALĂ .....</b>	<b>95</b>
I. Pogorârea la iad.....	99
II. Stăpânul Vieții.....	101
III. El a făcut din iad Cer .....	104
IV. O biruință deplină .....	107
<b>Capitolul 5 - TRUPUL SLAVEI.....</b>	<b>110</b>
I. Biruința dumnezeiască.....	114
II. O omenire îndumnezeită.....	117
III. Rusaliile .....	121
IV. Viziunea morții în Vechiul Testament .....	122
V. Ritualul de înmormântare în Vechiul Testament .....	124
VI. Prin Hristos, moartea nu este decât un cuvânt.....	125
VII. Cimitirul.....	127
VIII. Despre moarte ca putere demonică.....	129

Capitolul 6 - DE LA MOARTE LA ÎNVIERE .....	134
I. Moartea: un eveniment delicat.....	134
II. Frica de moarte .....	143
III. Moartea, poartă către veșnicie.....	149
Capitolul 7 - A DOUA NAȘTERE .....	161
I. Spectacolul lumii.....	166
II. Înțelepciunea lui Dumnezeu.....	171
CAPITOLUL 8 - MOARTEA CREȘTINĂ .....	174
I. Să ne amintim!.....	174
II. „Să nu mai păcătuiești” .....	177
III. O putere însuflețitoare.....	183
IV. O pomenire binefăcătoare .....	186
V. Lecția mormântului .....	189
VI. Mormântul mucenicilor .....	192
CAPITOLUL 9 - VIAȚA ÎN HRISTOS.....	197
I. „Mai bine este să mor decât să trăiesc!” .....	197
II. Moartea celor dragi nouă .....	203
III. Pentru doliul soțului sau al soției .....	207
IV. Fericită este moartea copilașilor .....	212
V. O moarte crudă și nedreaptă este un rău? .....	219
VI. Moartea păcătoșilor .....	221
VII. Moartea dreptilor.....	224
CAPITOLUL 10 - RITUALURILE DE ÎNMORMÂNTARE .....	228
I. Pregătirea pentru moarte – grija Bisericii – înmormântarea .....	228
II. Învățăături simbolice.....	236
III. Slujba înmormântării: cea mai convingătoare slujbă a Bisericii noastre .....	240
IV. Imnul: „Feriți cei fără prihană în cale” .....	243
V. Binecuvântările înmormântării.....	247
VI. Tânguiri, plângeri, îndoieli, nădejde .....	250



VII. Fericirile și Evanghelia..... 254

VIII. Apolisul și sărutarea cea de pe urmă ..... 260

CONCLUZII - GÂNDURI ȘI ÎNTÂMPLĂRI  
CU PRIVIRE LA MOARTE DIN  
EXPERIENȚA PREGĂTIRII ..... 266

POSTFAȚĂ ..... 292

INDEX AL SFINȚILOR CITAȚI ..... 295



## Capitolul 1

# CONCEPȚIILE PĂGÂNE ȘI FILOSOFICE DESPRE MOARTE

Toți filosofii au vorbit despre moarte. Unii dintre ei au încercat în zadar să o ignore. Religiiile asiatice, în special, disprețuiesc fățiș viața de acum precum și omul. Hinduismul și budismul, între altele, vestesc că moartea omului înseamnă eliberarea din exil, precum și salvarea de durerea sa. Moartea declanșează repulsia efemeră față de această lume în întregul veșnic, în fericirea din nirvana. Credinciosul trăiește doar pentru a muri. El cere moartea, încredințat fiind că viața pământească este o piedică în calea fericirii sale. Hinduismul și budismul cultivă acest sentiment înfiorător al unei morți „vii”. Prin urmare, savurăm avantajele morții chiar înainte ca aceasta să se producă, deoarece moartea este prin excelență un eveniment de bucurie.

### I. Mitul orfic<sup>8</sup>

*Istoria* lui Herodot relatează că un popor din Tracia îi întâmpina pe nou-născuți cu plânset și tânguiri, în

---

<sup>8</sup> Credință de origine dionisiacă, provenită din Tracia, între secolele VI-VII î. Hr.

timp ce, cu strigăte de bucurie, îi însoțea pe morți la groapă, deoarece aceștia din urmă se eliberau din această viață. Pe de altă parte, orficii așezau pe mâinile morților mici plăcuțe din aur, pe care era scris: „Eu vin de pe pământ, dar originea mea este cerească”. Plăcuțele din aur erau ca un pașaport la sosirea lor în fața porților celeilalte lumi<sup>9</sup>.

Dar poetul liric Anacreon formulează un alt adevăr: viața omului se învârte ca o roată, și, la moartea sa, se va transforma într-un minuscul fir de praf. Mai târziu, Diogene din Sinope (sau Cinicul) va deplânge această „muritoare și nefericită generație de oameni”.

## II. Religia Olimpului

Dacă orfismul gândește moartea ca pe un eveniment cumplit și înfricoșător, Homer, poetul aristocrației grecești, susține că destinul ne trimite moartea potrivit cu legile generale ale naturii. Moartea violentă este cea săvârșită de Kir, zeița morții și a calamităților, spre deosebire de moartea subită și prematură care îi face pe cei tineri să piară și care este acțiunea lui Apolo și Artemis. În mitologia homerică, moartea, Thanatos, este desemnată ca fratele geamăn al lui Hypnos. Celebrul crater al lui Euphronios reprezintă moartea care transportă trupul eroului Sarpedon cu ajutorul lui Hypnos, în liniște, cu respect și devotament, departe

---

<sup>9</sup> Werner Jaeger, *Paideia: Archaic Greece. The Mind of Athens*, [1933-1947], Oxford University Press, Oxford, 1986, Tome I: *The Ideals of Greek Culture*, p. 168.



de fortărețele din Troia în Licia, pentru a fi îngropat de familia sa.

Printre popoarele orientale, babilonienii nu-și ascundeau pesimismul lor față de moarte: cel care moare este condamnat să rămână nemișcat în întunericul adânc și dens din iad. Doar eroii întâlnesc după moarte țara celor fericiți. Egiptenii erau convinși de nemurirea sufletului. Ei nu acceptau faptul că sufletele se întorc în această lume și nici că sufletul însoțește trupul după moarte. Construcția piramidelor avea ca origine nevoia de a asigura fericirea sufletului după moarte.

Din partea marilor autori greci de tragedii, Eschil crede, având un sentiment religios, că moartea este de neocolit; și observă că ea este singura dintre zeități care nu iubește ofrandele. Prin urmare, nimic nu-i poate cumpăra favorurile. În tragedia numită *Hecuba*, Euripide, prin gura Polyxenei, afirmă la rândul său că morții au o existență *post-mortem*, și că se recunosc unii pe alții în Hades. În piesa sa *Antigona*, Sofocle realizează, de asemenea, portretul unei eroine care, deși regretă tinerețea sau privarea de bunurile pământești, ea dorește totuși de bunăvoie să meargă în Hades, pentru că acolo își va regăsi tatăl, mama și fratele.

În sfârșit, într-un cu totul alt registru, „la spartani, a trăi și a muri cu bucurie era rezultatul virtuții lor”, afirmă Plutarh<sup>10</sup>.

---

<sup>10</sup> Plutarque, „Pélopidas”, în *Vies parallèles des hommes illustres*, [100-110], trad. de Dominique Ricard, Paris, Bibliothèque des amis des lettres, tom V, 1, 1830, p. 80.

### III. Filosofii din Antichitate

Influențată de mitul orfic și de misterele eleusine, filosofia lui Platon s-a întemeiat pe convingerea nemuririi sufletului<sup>11</sup> și a coexistenței sale cu trupul. Bineînțeles, Platon crede în reîncarnare. În *Phaidon*, cititorul întâmpină de altfel dificultăți în a-și reprezenta moartea ca pe un dar și a o dori. Potrivit lui Platon, moartea însoțește veșnic viața. Viața este ea însăși legată de efemeritatea timpului, acela pe care îl petrecem în această lume. Nu se poate înțelege viața fără moarte. Și, invers, nu se poate înțelege moartea eliminând viața veșnică de dincolo de mormânt.

Pentru Socrate, atât timp cât omul posedă un trup, iar sufletul este împreunat cu un asemenea lucru imperfect, este cu neputință să dobândească, într-o formă satisfăcătoare, ceea ce aspiră, adică adevărul. Dacă omul dorește să dobândească într-o zi o cunoaștere de necontestat, va trebui să se separe de trup și să aprecieze lucrurile doar din punctul de vedere al sufletului. Întrucât Socrate vede în moarte atât o formă de convalescență, cât și de mântuire: boala constă în viața pământească însăși, deoarece sufletul este prizonierul trupului; în acest sens, moartea sună ceasul de vindecare și de eliberare a sufletului. Ofrandele funerare sunt agenții eliberatori.

Aristotel, ucenic de-al lui Platon, afirmă că omul trebuie să-și orienteze căutarea către dobândirea veșniciei.

---

<sup>11</sup> Platon, *Phédon*, 73a.



Moartea, fiind separarea sufletului de trup, Stagiritul<sup>12</sup> deosebea trei naturi ale sufletului. Dintre aceste trei naturi, una singură este veșnică: cea a rațiunii creatoare. Filosoful scrie de altfel că „doar spiritul (rațiunea) penetrează sufletul, element spermatic care se transmite prin tată și mamă copilului. Acest loc al omului este dumnezeiesc și veșnic”<sup>13</sup>. Aristotel consideră astfel moartea ca o stare superioară vieții. Altfel spus, este minunat să nu te fi născut, pentru că este de preferat mai degrabă să mori decât să trăiești.

Cu privire la tema morții, autorii latini nu au încetat să copieze gândirea greacă. În *Visul lui Scipio*, Cicero își afirmă credința în existența post-mortem și o consideră pe aceasta ca fiind viața autentică: „Toți cei care au contribuit la mântuire, la prosperitate, la dezvoltarea patriei lor, pot conta că vor afla în cer un loc bine definit care le este rezervat, pentru a se bucura de viața veșnică”<sup>14</sup>. Printre altele, repetă cuvintele lui Socrate, potrivit cărora, viața filosofului trebuie să se dedice în întregime „studiului morții”, de trebuință nu doar atunci când omul devine senil, ci chiar din prima sa tinerețe<sup>15</sup>. Poetul Horațiu se referă, de asemenea, la

<sup>12</sup> Apelativ dat lui Aristotel, ce provine de la Stagira, oraș în Macedonia antică și patria natală a filosofului (n. tr.).

<sup>13</sup> Aristotel, „De la naissance des animaux”, în *Histoire des Animaux*, 736b8.

<sup>14</sup> Cicero, *La République*, trad. de Esther Bréguet, Paris, Gallimard, Livre VI, XIII, 13, 1994, p. 137.

<sup>15</sup> Platon, *op. cit.*, 61c – 81a.



dorința de nemurire și afirmă cu certitudine că lucrarea minții învinge moartea. În *Meditațiile* sale, împăratul Marc Aureliu își exprimă, de asemenea, convingerea că trupul și sufletul animal sunt de natură trecătoare, în timp ce sufletul rațional (mintea) provine de la Dumnezeu, natura sa fiind veșnică și de aceea se întoarce la Dumnezeu. Stoicii, în calitate de panteiști, sunt convinși chiar că sufletul animal, material și întrupat, provine dintr-o parte a sufletului lumii. Ei cred într-o providență dumnezeiască și acceptă faptul că lumea se supune unei finalități. Moartea nu este închipuită mai mult decât întoarcerea și dispariția moleculelor omenști în creuzetul universului.

Acești filosofi – „pesimiști zâmbitori” – oferă, în esență, rețete cu scopuri pedagogice, cum ar fi aceea de a se dovedi de neclintit în fața morții, în acele momente de suferință și de neliniște pe care le provoacă imensul gol al sufletului. Reiese astfel că omul lumii precreștine, care nu primește de la filosofi decât un cuvânt „dogmatic”, este prada melancoliei și a tulburării în fața morții.

#### IV. Filosofii moderni

Mulți dintre filosofii moderni s-au străduit să împiedice pe om să se teamă de moarte. Cu toate acestea, Montaigne, de exemplu, simțea el însuși îndoiala, contradicția și scepticismul care definesc propria sa filosofie. Schopenhauer, filosoful pesimismului, compară moartea

cu „un somn în care individualitatea este uitată”<sup>16</sup>. El face tot ce poate pentru a scăpa de moarte, dar neliniștea tulburătoare îl cuprinde atunci când își dă seama că moartea se apropie!

Până la sfârșitul existenței sale, Rainer Maria Rilke lasă taina morții neexplicată. De asemenea, se spune despre acest poet cu o gândire filosofică faptul că nu ne explică moartea, dar împlânzește ideea morții în noi.

Cu puțin înaintea morții sale, Emmanuel Kant a pus capăt unei dezbateri filosofice referitoare la moarte: el a demonstrat că existența sufletului și supraviețuirea lui după moarte rămân ipoteze imposibil de rezolvat pentru mintea omenească.

Potrivit lui Martin Heidegger, moartea este singurul element subiectiv, dat fiind faptul că ea este experimentată doar de ego-ul dispărut. A o studia ca pe un element obiectiv, precum doresc cei vii, se dovedește a fi pură utopie.

Karl Jaspers situează moartea printre „stările limită”: moartea este, în esență, o stare neschimbătoare care lasă să se întrevadă limitele de nepătruns față de care omul se lovește. Iată de ce, acesta din urmă se simte trecător, efemer, depășit de existența inferioară.

Jean-Paul Sartre, ca adversar al umanismului, definește omul ca „o pasiune inutilă”<sup>17</sup>. Conform opiniei

---

<sup>16</sup> Arthur Schopenhauer, *Le Monde comme volonté et comme représentation*, [1819], trad. de Auguste Burdeau, Félix Alcan, Livre IV, § 54, tom I, Paris, 1912, p. 290.

<sup>17</sup> Jean-Paul Sartre, *L'Être et le Néant*, [1943], Gallimard („Tel”), Paris, p. 678.

sale, nașterea noastră nu are mai mult sens decât moartea noastră.

În general, filosofia universală mărturisește neștiința și spaima sa în fața obscurității de nepătruns care ascunde viața de dincolo de mormânt. „Moartea este sfârșitul tuturor lucrurilor”<sup>18</sup>, pretind existențialiștii. Dar pentru noi, creștinii, moartea este începutul „adevăratei” vieți, cea care ne așteaptă, cu condiția ca, aici jos, să fi început deja să o trăim. Hristos, sinonim atât cu Învierea, cât și cu Viața (In 11, 25), S-a întrupat, a fost răstignit, a înviat din morți, și S-a înălțat la ceruri unde ne așteaptă. Pentru că El ne-a adevărat această veste: „În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt. Iar de nu, v-aș fi spus. Mă duc să vă gătesc loc” (In 14, 2). Veșnicia noastră este revelată prin moarte. Creștinul trebuie astfel să reflecteze și să pătrundă în taina morții într-o manieră ziditoare, pozitivă și dinamică.

---

<sup>18</sup> Citat de-al lui Cicero, „Lettre à Toranius”, în *Ad familiares*, VI, xxi.